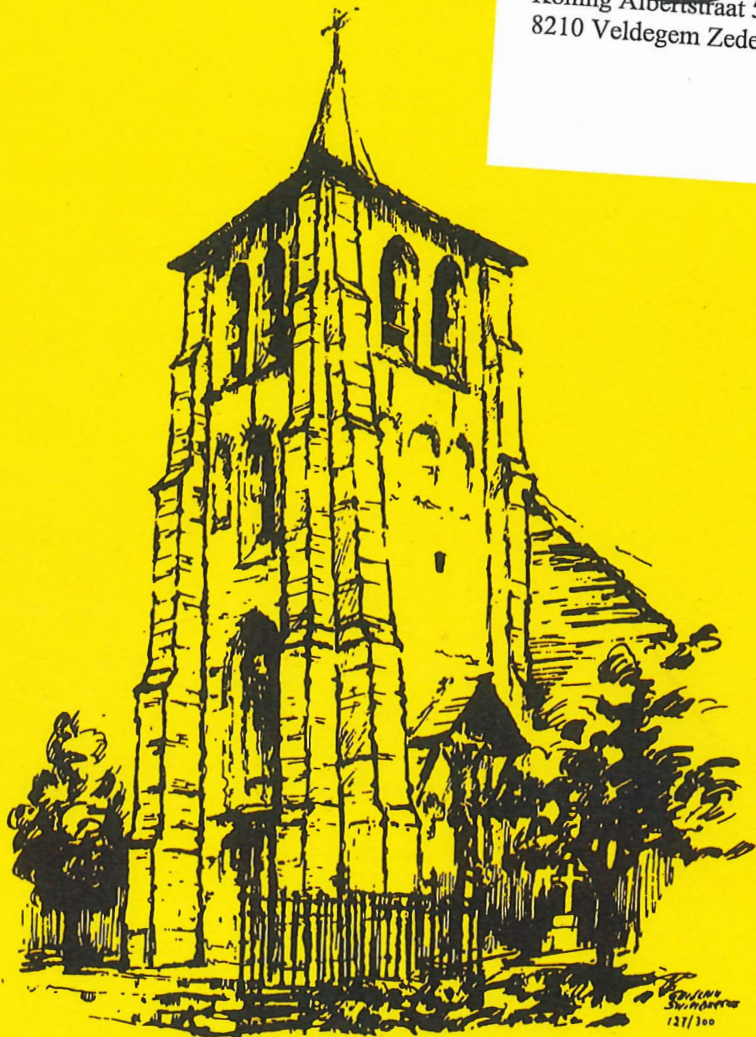

ZILLEGEM

Dhr. Mac Gort Willy
Koning Albertstraat 59
8210 Veldegem Zedelgem

Verantw. Uitgever: B. Denys, Klapprozenlaan 13, 8210 Loppem-Zedelgem

DECEMBER 1999 - 20ste JAARGANG - Nr 4

ZILLEGHEM

HANDELINGEN VAN DE KRING
VOOR HEEMKUNDE EN GESCHIEDENIS
"PASTOOR RONSE"

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

INHOUD

	Was u ook op ons feest?	123
Denys Bertrand	Twintig jaar Heemkundige Kring te Zedelgem (1979-1999)	125
Denys Bertrand	Van de "Herren van Zedelgem" die naar Wingene trokken	129
Braet Johan	Geschiedenis van de brouwerij De Leeuw te Aartrijke (1864-1916) Deel II	133
Denolf Noël	De steenbakkerij van het Maantjeveld (1906-1914)	157

DECEMBER 1999 - 20ste JAARGANG - Nr 4

REDACTIE EN BEHEER

Bertrand Denys
Patrick Arnou
Johan Braet
Géry Cappon
Victor Deceuninck
Filip Demeyer
Jef Depuydt
André Ramon

Klaprozenlaan 13, 8210 Loppem
B.J. Lievensstraat 12, 8210 Zedelgem
Wantestraat 136, 8310 Assebroek
Patrijzenhoek 9, 8210 Zedelgem
Xaverianenstraat 3, 8200 St.-Michiels
Aartrijkestraat 18, 8211 Aartrijke
Ernegemstraat 6, 8211 Aartrijke
Prof. Nelisstraat 20, 8211 Aartrijke

Lidmaatschap: 300 F

Rek. 001-0771018-41 of 738-1172056-27
Heemkundige Kring "Pastoor Ronse"
Zedelgem

Secretariaat: A. Ramon, Prof. Nelisstraat 20, 8211 Aartrijke

Tel.: 050 / 20 94 95 - Fax.: 050 / 20 94 95

Abonnementen: P. Arnou, B.J. Lievensstraat 12, 8210 Zedelgem

Tel.: 050 / 20 98 58 - Fax.: 050 / 20 95 01

Studies verschenen in "Zilleghem"
of uittreksels daarvan, mogen niet
gebruikt noch aangehaald worden
zonder te verwijzen naar dit tijd-
schrift en de auteur.

Ieder auteur is verantwoordelijk
voor de inhoud van zijn artikels.

WAS U OOK OP ONS FEEST?

Indachtig dat wij voor het nageslacht ook getuigenis moeten afleggen over onze huidige tijd, brengen wij verslag uit over onze onvergetelijke jubileumviering van 6 november ll.

Wij hadden vooral aandacht voor mensen en gebeurtenissen die onze kring hielpen vormen tot de vereniging die wij vandaag kennen. Wij huldigden drie werkers van het eerste uur, medestichters met twintig jaar verantwoordelijkheid in het bestuur: Patrick Arnou, Géry Cappon en Victor Deceuninck. Van deze feestgelegenheid werd ook gebruik gemaakt om een viertal medewerkers letterlijk in de bloemetjes te zetten: de heer en mevr. Arseen Verleye en de dames Daisy De Mey en Nadine Osselaere.

Nooit hadden wij durven dromen zestig belangstellende leden warm te kunnen maken voor een hoogstaande academische zitting op het Zedelgense gemeentehuis. Kirsten Vansteelant, Rony Dufrou en Helga Vanhevel verrasten het publiek met een "romantische" vertolking van Gezelle op muziek van Alfons Mervillie (onderpastoor van Aartrijke van 1898 tot 1913).

's Avonds leefde rond de feestdis een gezellige ambiance en met scherpe aandacht werden de causerieën van André Ramon, Patrick Arnou en Bertrand Denys beluisterd over de Groot-Zedelgense figuren David Jonckheere, Frederik Ronse, Julien Janssens en Leon Coppieters.

Met deze vierde aflevering van Zilleghem sluiten wij ons jubeljaar af. Wij hopen dat u als trouw lid van onze heemkundige kring meegenoten hebt van ons speciaal aanbod.

De drie pioniers van de heemkundige kring met Mevr. Hilde Decler, provincieraadslid, die als afgevaardigde van het Provinciaal Bestuur, hun het eremetaal van verdienste overhandigde.

Ondertussen kondigt ook 2000 zich aan als een meer dan merkwaardig jaar: het laatste van de turbulente twintigste eeuw! Hierbij nodigen wij u dan ook uit uw lidmaatschap voor volgend jaar te hernieuwen.

Wij wensen u ten slotte een zalige Kerst en een voorspoedig millenniumjaar!

Het Bestuur.

**TWINTIG JAAR HEEMKUNDIGE KRING
TE ZEDELGEM
(1979 - 1999)**

Bertrand Denys

In 1979 bracht E.H. Willy Peirsegaele, onderpastoor van de Sint-Laurentiusparochie, een heruitgave van het gezochte werk "De Geschiedenis van Zedelgem en Veldegem" van Frederik Ronse. Meer dan 500 liefhebbers tekenden in. Dit bewees de grote belangstelling voor de streekgeschiedenis. De grote vraag of het nu zinvol was in Zedelgem met een heemkundige kring te starten leek daarmee voor Willy Peirsegaele positief beantwoord.

De fietsende onderpastoor kende al enkele kandidaat-medewerkers en riep ze bijeen voor een stichtingsvergadering.

Géry Cappon, pastoor Jules Pollet, Br. Victor Deceuninck (leraar Spes Nostra), Léon Claeys, de jonge student in de rechten Patrick Arnou, pastoor Vandenbroucke en koster Gaston Commeyne van Veldegem werden als stichtende bestuursleden genotuleerd. Twee jaar na Aartrijke had nu ook Zedelgem zijn heemkundige kring.

In het voorjaar van 1980 verscheen het allereerste nummer van Zilleghem met bijdragen van Patrick Arnou, Géry Cappon, Victor Deceuninck, Willy Peirsegaele en de productieve Jules Pollet.

De naam "Zilleghem" werd om twee redenen weerhouden als titel van ons tijdschrift: de volksmond noemt onze gemeente nog steeds op die manier zoals ze in oude documenten werd vermeld!

Drukkerij Moeyaert verzorgde de uitgave. De vergaderingen van bestuur en redactie hadden plaats in de bibliotheek bij de broeders Xaverianen (Sint-Leoschool) en dit op zaterdagavond. Met drie geestelijken in het bestuur, gaf de plaats van vergaderen, de zaak nog een klerikaler tintje. Bij een glas wijn uit de flessen van Willy Peirsegaele (u weet wel, uit de bloeiende wijngaard!) werd gezellig, vriendschappelijk vergaderd. Officiële plichtplegingen pri-meerden er niet, maar er was wel enthousiasme en vooral nieuwsgierigheid naar historische onderwerpen...

Ook als uitgever was onze eerste voorzitter Peirsegaele actief. Een overzicht van al de heruitgaven die hij verzorgde, zou wel eens interessant kunnen zijn. Misschien zijn er wel eens enkele aan onze aandacht ontsnapt.

De werking van de heemkundige kring laat zich opdelen in drie belangrijke periodes, telkens gekoppeld aan een nieuw voorzitterschap. De continuïteit echter verzekerden drie belangrijke pioniers die tot vandaag ononderbroken hun functie waarnemen: Patrick Arnou (penningmeester), Géry Cappon (secretaris) en Victor Deceuninck (hoofdredacteur van het tijdschrift). Dat blijkt vandaag de sterkte van onze vereniging geweest te zijn.

Eerste voorzitter: Willy Peirsegaele (1923-1988).

Periode 1979-1986.

Willy Peirsegaele was van Ledegem afkomstig en werd er geboren op 9 oktober 1923. Na zijn priesterwijding op 22 mei 1948, werd hij benoemd tot leraar aan het Sint-Aloysiuscollege te Menen. In mei 1962 arriveerde hij op onze Sint-Laurentiusparochie als onderpastoor. In 1986 nam hij ontslag wegens ziekte.

In het spoor van zijn voorganger te Zedelgem, Frederik Ronse, ging zijn interesse al vlug uit naar het verleden van de aloude Zedelgemse parochie. Met heruitgaven van historische jeugdboekjes,

volkspoëzie en kunstuittgaven over de Romaanse doopvont probeerde hij die belangstelling over te dragen op zijn parochianen en het lukte hem, dat mag gezegd. De eerste jaren kende de heemkundige kring een grote toeloop van leden. De fietsende dorpspriester bezocht de meeste van zijn leden ten huize.

Eind 1981 haalde hij Bertrand Denys in zijn bestuur, waardoor de kring zijn werkterrein verruimde tot Loppem.

In 1985 bracht Eddy Kyndt belangrijke verjonging in de ploeg.

Met de gezondheid van de voorzitter ging het minder goed en vanaf 1986 kende het bestuur hem het erevoorzitterschap toe en nam pastoor Jules Pollet van de Sint-Elooisparchie het roer over.

Tweede voorzitter: Jules Pollet (1920-1994).

Periode 1986-1994.

Jules Pollet was een rasechte, streekeigen vorser. Hij was geboren op het Veld te Aartrijke op 5 juli 1920. Zijn humaniora en filosofie volgde hij aan het Roeselaarse Klein Seminarie, waar hij na zijn priesterwijding op 8 april 1945 ook zijn eerste lesopdracht zou krijgen (1945-1957). In 1957 benoemde Mgr. Desmedt hem tot onderpastoor te Vlamertinge, maar in 1971 arriveerde de Houtlander op Sint-Elooi te Zedelgem. Vanaf 1989 was hij op (actieve) rust in zijn (geliefde) Aartrijke. Hij was een rustige figuur binnen het bestuur, verstokte pijproker samen met br. Filip, maar zeer actieve schrijver en betrouwbare speurder naar Zedelgemse bronnen. Zijn geheimen gaf hij pas in zijn publicaties bloot. Loslippigheid omtrent zijn bronnen had hij niet.

In 1992 was Jules Pollet de eerste winnaar van de Zedelgemse cultuurprijs. Jules Pollet opende een nieuwe traditie met de ontvangst van het bestuur in zijn huis en de proeverij van zijn beste bourgognewijnen. Onder zijn voorzitterschap ging het bestuur jaarlijks eens uit eten. Deze avonden waren onvergetelijk gezellig

en leerrijk!

Ter gelegenheid van de viering van 900 jaar Zedelgem en de uitgaven van een gedenkboek werden twee nieuwe bestuursleden ingehaald: vader en zoon Michel en Filip Demeyer.

Van Jules Pollet zullen wij vooral zijn grote productiviteit herinneren. Vanaf 1951 was hij al beginnen publiceren in Biekorf en De Heraut. Steeds had hij iets in zijn legendarische lade ter beschikking. Bij hem verkeerde de heemkundige kring nooit in kopijnoed. Na zijn overlijden diende dan ook een grote leemte opgevuld.

Derde voorzitter: Bertrand Denys (1947-) Periode: 1994-

Sinds 1994 wordt de heemkundige kring voorgezeten door Bertrand Denys. De tradities van vergaderen werden behouden en de jaarlijkse activiteiten voortgezet.

In 1997 publiceerde de kring met groot succes het oorlogsdagboek 14-18 van Jules Depuydt uit Aartrijke. Jef Depuydt, neef van de auteur en bestuurslid sinds 1995, stelde het manuscript ter beschikking. Hij was als nieuw bestuurslid en medewerker voorgesteld door wijlen Michel Demeyer die wij in 1997 plotseling uit ons midden verloren. Sinds 1996 hadden wij ook de archivaris van de gemeente Zedelgem, Johan Braet als bestuurslid kunnen werven. Ook gemeentesecretaris André Ramon vervoegde onze bestuursrang op het moment dat hij in 1998 naar zijn oppensioenstelling aan het toeleven was. Sinds 1 augustus 1999 is hij onze nieuwe secretaris, in opvolging van Géry Cappon.

In 1999 vierde de heemkundige kring zijn twintigjarige bestaan. De apotheose op 6 november bestond uit een tweeluik: ontvangst en academische zitting op het gemeentehuis en een feestmaal in de zaal Memling. Beide kenden grote bijval.

B. Denys

11 december 1999.

**VAN DE "HEREN VAN ZEDELGEM"
DIE NAAR WINGENE TROKKEN
(Ons uitstapje van 19 september 1999)**

Met een twintigtal geïnteresseerde leden trokken wij op zondag 19 september Wingene waarts. Doel van onze tocht: de kerk van Wingene en de archeologische site van het kasteel, o.a. ooit bewoond door Jan van Haveskercke, baron van Wingene en heer van Zedelgem.

In het gemeentehuis verwelkomden voorzitter Lieven Lams en enkele bestuursleden van "Ons Wingene" ons bij de kast met gevonden voorwerpen van de kasteelsite.

Guido Lams schetste het verloop van de opgravingen en het belang van de familie van Haveskercke (een grafplaat van Jan van Haveskercke is in de kerk van Wingene nog te bezichtigen). Uit de familiestukken verwierf de heemkundige kring van Wingene een paar landboeken die er ter inzage lagen. Guido Lams kopieerde het kasteel uit Sanderus' *Flandria Illustrata* en kleurde het in. Een exemplaar hiervan schonk hij aan de heemkundige kring Pastoor Ronse als teken van verbroedering.

Daarna trok het gezelschap naar de blootgelegde grondvesten van het kasteel. Vrijwilligers van de heemkundige kring, in samenwerking met het gemeentebestuur besteedden in 1998 een zomer lang hun vrije tijd aan opgravingswerk en boekten een merkwaardig resultaat: een mooi afgelijnde fundering en talrijke vondsten van aardewerk, porselein en huisraad. Een onderaardse gang vonden ze echter niet.

Heel wat belangstelling voor de opgravingen door de bezoekers!

Rond drie uur keerde ons gezelschap terug naar het dorpscentrum voor een bezoek aan de Sint-Amanduskerk o.l.v. Guido Lams.

Startend bij de grafplaat van Jan van Haveskercke (achteraan links) werd een geordende rondgang gemaakt door deze keurig gerestaureerde en goed onderhouden kerk. Vooral de gepolychromeerde Sint-Marcou (1782), de preekstoel van J. Van Hecke (1738) en het wondermooie schilderij "Kerstnacht" of "Aanbid- ding der Herders" (1630), toegeschreven aan Rubens, Jordaens of Rombouts, trokken onze aandacht.

Met de uitnodiging tot een tegenbezoek aan Zedelgem werd afscheid genomen.

In Doomkerke wachtte gids Geert Deguffroy ons op bij de Carolus Borromeuskerk. Voor het binnengaan, schetste hij het ontstaan van de parochie Doomkerke in het veldgebied. Het dorpsgezicht is samen met de kerk, pastorie en het scholencomplex beschermd. Pastoor Doom (pastoor van Ruiselede van 1842 tot 1862) was zowel de naamgever als de stichter en bezieler van de nieuwe parochie. Een beeldje van François Delanier uit 1880 toont hoe pastoor Doom zijn kerk opdraagt aan de H. Carolus Borromeus. E.H. Jan-August Clarysse uit Meulebeke ontwierp de kerk in neogotische stijl. De "basilicale" kerk werd opgetrokken in ter plaatse gebakken stenen en in een sierlijke stijl: pinakels, wandeling rond de torenspits, rozet- en lancetvensters, steunberen en blindnissen. Het interieur maakte indruk op het gezelschap. In de stijl van Jean Bethune werden inrichting en meubilair uitgevoerd. De meeste meubelstukken zijn afkomstig van weldoeners en dragen een datum.

Niet minder verrast waren wij allen over de slechte toestand van het interieur. Restauratie is hier meer dan dringend aan de orde. Vanop de kerktoeren kregen de durvers een vergezicht op de streek voorgeschoteld.

Aan het veldkapelleke (een koortskapel) op de hoek Bruggesteenweg/Maria-Aalterstraat, besloten wij ons uitstapje. Een gedenksteen herinnert er nog aan de massale uitwijking van Doomkerkenaren naar Amerika na 1888.

Uiteraard sloeg het gezelschap ook het traditionele tractaat in café De Radio niet af. Het spraak- en theewater werden er met gretigheid genuttigd en wij besloten in een gezellige praatgrage stemming.

**GESCHIEDENIS VAN DE BROUWERIJ
DE LEEUW TE AARTRIJKE
1864 - 1916**

DEEL II

Johan Braet

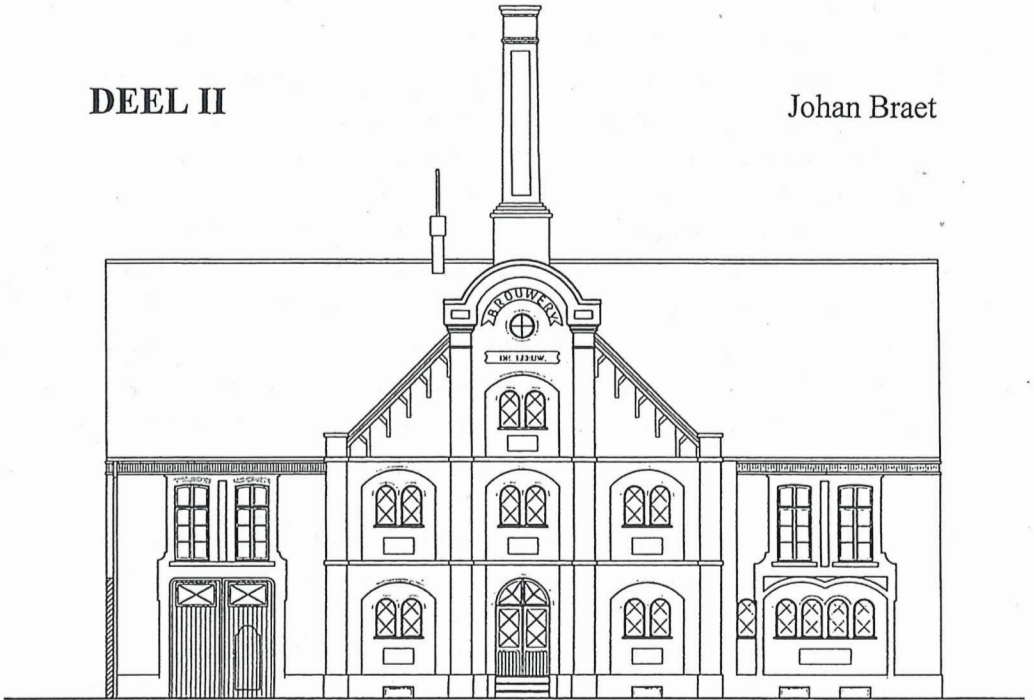

Fig. 1. - Voorgevel van de brouwerij De Leeuw
(plan van voorontwerp van de brouwerij, door architect A. Dugardyn, 1999)

De voorgeschiedenis (1854-1871)

In het vorig nummer van *Zilleghem* brachten we aan het licht dat de bierbrouwerij De Leeuw, zoals we die thans kennen, nog een verrassende voorgeschiedenis heeft gehad. De brouwerij werd namelijk opgericht zeventien jaar vóór de bouw van het nu nog

bestaande brouwerijgebouw. Opmerkelijk is dat in de volkse, mondelinge overlevering geen enkele herinnering aan dit vroegste verleden bewaard bleef.

Stichter van de brouwerij was niemand minder dan de Aartrijkse koster Louis Vandewalle (1811-1878). In 1854 richtte hij in een oude, bestaande tweewoonst langs de Eernegemsestraat een kleinschalige brouwerij-mouterij op, genaamd De Leeuw. Deze tweewoonst stond op hetzelfde perceel als de huidige brouwerij, maar wel vlak tegen de straat, daar waar zich nu dus het voorplein bevindt. Wellicht als gevolg van financiële problemen liet Louis Vandewalle de brouwerij in 1862 over aan Henri Nevejan (°1839), een jonge, ambitieuze brouwer afkomstig uit Esen. Deze breidde weldra de brouwerij uit (1865), bouwde voor zijn gezin een nieuwe, statige brouwerswoning (1867) en voegde aan zijn bedrijf een azijnbrouwerij toe (1869).

Intussen droomde Henri Nevejan ervan om zijn bierbrouwerij nog sterker uit te breiden en te moderniseren. Het bestuur van Bruggen en Wegen ging echter dwarsliggen, omdat de brouwerij tot over de rooilijn van de openbare weg kwam. Na een jaren aanslepend conflict besliste Henri Nevejan in 1871 om heel zijn bedrijf met de grond gelijk te maken en een compleet nieuwe brouwerij te bouwen, op hetzelfde perceel, maar op ruime afstand van de straat.

In de volgende bladzijden brengen we het verhaal van de bouw van deze 'tweede' brouwerij en de uitbating door Henri Nevejan, tot aan zijn plotselinge vertrek uit Aartrijke in 1880. In een derde en laatste deel (zie volgende aflevering van *Zilleghem*) zullen we dan de periode 1880-1916 (en later) bespreken, m.a.w. vanaf de overname van de brouwerij De Leeuw door de familie Depuydt.

Ook voor de perioden 1871-1880 en 1880-1916 vertoont het bronnenmateriaal enorme leemten, in zo'n erge mate zelfs dat een hoop belangrijke vragen onbeantwoord blijven. We zullen niet nalaten om ze toch te stellen. Eens te meer is duidelijk hoe belangrijk het is om het archivalisch erfgoed van onze samenleving (overheden, verenigingen, bedrijven, enz.) zorgvuldig te bewaren voor het nageslacht...

De bouw van de nieuwe brouwerij (1871)

In mei of begin juni 1871 diende Henri Nevejan een verzoek in om zijn brouwerij volledig te mogen herbouwen. De Bestendige Deputatie gaf hem op 31 augustus 1871 de gevraagde vergunning ⁽¹⁾. Spijtig genoeg is van het bewuste aanvraagdossier geen spoor terug te vinden in het provinciaal archief. Erger nog is dat ook de eigenlijke bouwplans verloren zijn gegaan. Bijgevolg is zelfs de naam van de architect niet meer te achterhalen. De enige eigentijdse plattegrond waarover we beschikken is een kleine kadastrale mutatieschets, opgemaakt in 1872 ⁽²⁾. Enkel de basiscontouren van de brouwerij, zoals die ook op vandaag nog aanwezig zijn, zijn duidelijk herkenbaar op deze schets. Details in verband met de indeling van de brouwerij werden niet aangeduid.

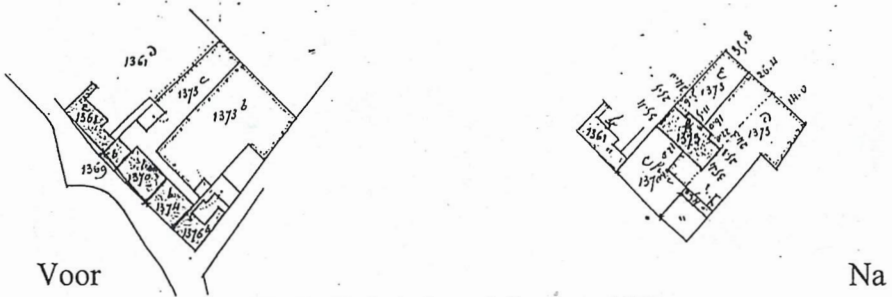

Fig. 2.- Kadastrale mutatieschets, 1872.

Op deze schets vallen twee zaken op. Vooreerst blijkt er nog geen sprake te zijn van de twee, nu nog bestaande poortgebouwtjes tegenaan de straatzijde, waarvan het ene links is aangebouwd tegen de woning Vandewalle, het andere rechts tegen de brouwerswoning. Opzoekingen in het kadaster leren inderdaad dat deze twee gebouwtjes pas dateren van resp. 1873 en 1875. Het linker-gebouw werd omschreven als een paardenstal (*écurie*), het rechter-als een uitbreiding van het brouwershuis ⁽³⁾. Of ook de zwarte, smeedijzeren afsluiting met centrale toegangspoort van dezelfde tijd dateert, is niet duidelijk. Een prentbriefkaart van rond 1900 (zie fig. 3) toont de symmetrisch opgevatte toegangspartij langs de Eernegemsestraat.

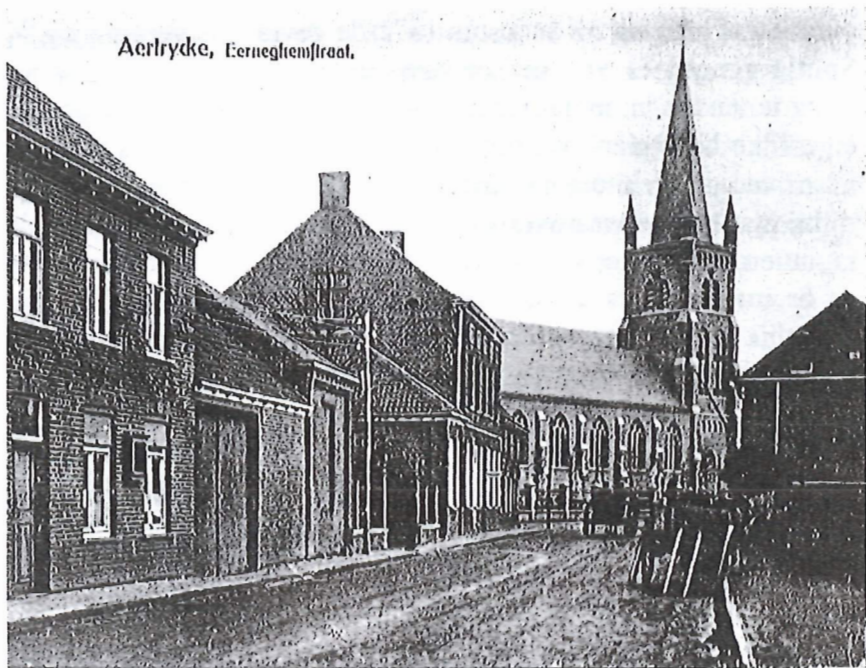

Fig. 3.- Prentbriefkaart ca. 1900 met links het brouwershuis en de toegang tot de brouwerij (G.A. Zed., collectie Luc Bonduel).

Een tweede opvallende zaak op de kadastrale schets van 1872 is het ontbreken van de mouttoren. Deze toren verrijst inderdaad pas veel later, namelijk in 1905 of 1906. We brengen de bouw van de mouttoren verder (in deel III) nog ter sprake. Was de brouwerij oorspronkelijk wel uitgerust met een mouterij? Misschien wel, immers ook in de 'eerste' brouwerij De Leeuw (1854-1871) bevond zich reeds een mouteest, die Henri Nevejan in 1866 zelfs wilde vergroten⁽⁴⁾. Maar harde bewijzen zijn er niet: geen enkele geschreven bron spreekt erover en materiële sporen van een eerdere mouteest troffen wij in het bestaande gebouw - als gevolg van latere verbouwingen? - niet aan. Overigens is het even goed denkbaar dat Henri Nevejan na 1871 zijn mout betrok bij een mouterij uit het omliggende, bijvoorbeeld uit Brugge, Torhout of Koekelare. Het enige zekere gegeven waarover we beschikken, leiden we af uit de officiële industriële telling van 1896, namelijk dat er in dat jaar slechts één van de twee Aartrijkse brouwerijen - ofwel De Leeuw, ofwel het Roodhuis - over een mouterij beschikte⁽⁵⁾. Alleen weten we niet dewelke!

Waar we dan weer wél zekerheid over hebben is dat de nieuwe brouwerij vanaf het begin was uitgerust met een azijnbrouwerij. In de officiële *Annuaire du Commerce et de l'Industrie de Belgique* van 1873 stond Henri Nevejan vermeld als *brasseur* en *vinai-grier*⁽⁶⁾.

Zoals gezegd zijn de bouwplans van de brouwerij verloren gegaan. De oorspronkelijke functie en inrichting van de diverse lokalen zijn dan ook niet meer nauwkeurig te achterhalen, temeer daar de brouwerij nadien nog inwendig werd verbouwd en tijdens de Eerste Wereldoorlog zowat volledig werd ontmanteld. We komen hier later nog op terug (deel III). Waar echter omzeggens niets aan veranderd is, is de gevelarchitectuur en het globale uitzicht van het gebouw. En op dat vlak spreekt de brouwerij een niet mis te ver-

stane taal ⁽⁷⁾. Het lijkt geen twijfel dat Henri Nevejan met zijn nieuwe brouwerij indruk wou maken op zijn dorpsgenoten. Vooral de prachtige voorgevel, met zijn statige, symmetrische opbouw en rijke baksteenversiering, vormt zonder meer een indrukwekkend architecturaal *statement*. Henri Nevejan werpt zich hier op als een welverend industrieel en als een brouwer van méér dan lokaal belang.

"eene bierbrouwerij, welgekalant en in volle werkzaamheid" ⁽⁸⁾

Zeer waarschijnlijk waren de koperen ketels die in 1916 door de Duitse bezetter werden uitgekoken, nog de originele welke Henri Nevejan in 1871 had laten plaatsen. Dankzij de aanduidingen op enkele houten bordjes die de accijnsbeambte liet aanbrengen en die tot op vandaag in de brouwzaal aan de muur prijken, kennen we de precieze inhoudsmaat van deze ketels:

- brouwketel (Chaudière à mouts et vaisseau-collecteur N° 1) : 78 hl 54 l
- warmwaterketel (Chaudière à eau N° 2): 79 hl 24 l
- lekbak (Réverdoir): 27 l

Fig. 4.- Houten bordje met inhoudsmaat van de brouwketel.

Vooral de inhoudsmaat van de brouw- of kookketel is hier van belang. Dit gegeven laat immers toe te veronderstellen dat de brouwer van De Leeuw ergens tussen de 5.000 en 6.000 liter bier per brouwsel produceerde, wat overeenkwam met een 40-tal vaten van elk 140 l. Ter vergelijking: in de brouwerij De Snoek te Alveringem, die werd heringericht in hetzelfde jaar 1871, had de brouwketsel een inhoud van 60 hl 50 l⁽⁹⁾. In Sint-Henricus te Esen was - en is nu nog altijd - de brouwketsel 56 hl. 70 l groot. We merken meteen dat Henri Nevejan de zaken iets groter zag dan zijn vader Louis. Onze algemene indruk is in ieder geval dat De Leeuw qua grootte en productiecapaciteit niet moest onderdoen voor tal van middelgrote Vlaamse brouwerijen van zijn tijd.

Uiteraard diende Henri Nevejan ook nog te zorgen voor de afzet van zijn brouwsels. De tijdsomstandigheden hielpen hem hierbij een beetje. Bier was immers in die dagen de volksdrank bij uitstek en de herbergen stonden in het brandpunt van het sociale leven. Het aantal herbergen te Aartrijke lag - zoals overal elders in het land - schrikbarend hoog. Een betrouwbare aanwijzing betreffende dit aantal vinden we in 1887, het jaar waarin de wet op de openbare dronkenschap werd aangenomen. In uitvoering van deze wet informeerde de arrondissementscommissaris bij het gemeentebestuur van Aartrijke naar het benodigde aantal affiches ter "beteugeling van de openbare dronkenschap", waarvan er, zoals bekend, in elke herberg of slijterij één exemplaar moest uitgehangen worden. Gemeentesecretaris Jules Ramault (1883-1926) maakte de rekenoefening en antwoordde op 10 september 1887 het volgende: "Voldoende aan Uwen omzendbrief van den 8 dezer, n° 7846, hebben wij de eer Ued. te berichten dat het getal exemplaren noodig ter uitvoering binnen deze Gemeente van art. 19 der wet van 16 augustus 1887 betreffende de openbare dronkenschap, belooft op een honderd." ⁽¹⁰⁾. Aartrijke, met zijn 4.034 inwoners in 1887,

telde dus ruw geschat één drankgelegenheid per veertig inwoners!

We mogen er allicht van uitgaan dat Henri Nevejan voor de afzet van zijn bier minstens enkele tientallen herbergen controleerde, te Aartrijke én in de omliggende gemeenten, die contractueel tot afname verplicht waren. De naamlijst met ‘verplichte’ herbergen valt echter niet meer te achterhalen. De weinige herbergen die we nog met naam kennen, zijn de ‘eigen’ herbergen, deze dus die Henri Nevejan persoonlijk in eigendom had. Hieronder volgt een overzicht ⁽¹¹⁾.

1. *Herberg Sint-Antonius (Aartrijke)*. - Op 30 januari 1865 kocht Henri Nevejan op een openbare verkoping het “schoon en sedert weinig jaren nieuwgebouwd huis van twee verdiepingen” van broodbakker Longinus Vandewalle (zoon van koster en ex-brouwer Louis Vandewalle), met de bijbehorende winkel en herberg Sint-Antonius, voor een bedrag van 8.510 frank. Deze eigendom was gelegen te Aartrijke (B1667a en b, samen 1.490 m² groot) aan de overkant van de Eernegemsestraat, zo’n 100 m voorbij de brouwerij De Leeuw. De herberg was in 1880 verhuurd aan Petrus Maes ⁽¹²⁾.

2. *Herberg De Gouden Arend (Lichtervelde)*. - Op 31 december 1870 uit de hand gekocht van Richard Delafontaine, koopman te Lichtervelde. Deze herberg bevond zich in “een schoon woonhuis met twee verdiepingen, (...) gestaen en gelegen te Lichtervelde op den statie hoek” (E424b en deel van 424a; samen 244 m² groot). De koop van herberg en woonhuis werd gesloten mits de som van 8.500 frank, waarvan Henri Nevejan 1.500 frank vereffende bij de koop; de rest betaalde hij af in zeven jaarlijkse schijven van telkens 1.000 frank, vermeerderd met 5 % intrest ⁽¹³⁾. Op 25 november 1872 kocht Nevejan op een publieke veiling nog een aanpalend

perceel bouwerf (E 423n; 288 m²) bij⁽¹⁴⁾. Huurder in 1880 was een zekere Jan Tommeleyn.

3. *Herberg De Zwaan (Zedelgem)*. - Op 18 maart 1872 uit de hand gekocht van Karel Wondel uit Zedelgem⁽¹⁵⁾. Dit herberghuis met bijbehorende stallingen en 1740 m² grond was gelegen op de hoek van de Brugsestraat en de Berkenhagestraat (sectie E62i, 62k, 59c; afgebroken, thans woning Brugsestraat 165). In 1880 was De Zwaan verhuurd aan een zekere August De Vliegere. Precies aan de overkant van de Brugsestraat staat nu nog altijd een hoeve, genaamd het Zwaanhof.

4. *Herberg De Posterij (Aartrijke)*. - Op 6 mei 1876 kocht Henri Nevejan aan Karel Roelandt, koopman en landbouwer te Aartrijke, het oostelijk deel van het voormalig ouderlijk huis van kosterbrouwer Vandewalle, met de herberg De Posterij en 1.980 m² medegaand erf (B1655b, 1666c en 1666d). Deze woning stond eveneens in de Eernegemsestraat, schuin tegenover De Leeuw. De koopsom bedroeg 7.000 frank. Zeker is dat dit huis ook reeds in 1862 tot herberg diende⁽¹⁶⁾. In 1880 was een zekere Francis Desender er waard. In 1905 stond deze herberg bekend onder de naam 'In de Ware Vlaming'⁽¹⁷⁾.

Uit de aankoop van Sint-Antonius en De Posterij blijkt toch wel een speciale interesse van Henri Nevejan voor cafés die voordien hadden behoord tot het cliënteel van zijn voorganger, brouwer Louis Vandewalle.

5. *Herberg Rome (Aartrijke)*. - Op 11 mei 1877 kocht Henri Nevejan van herbergier August Mulle voor 3.000 frank café Rome, met het bijbehorende woonhuis en 207 m² grond (B1392a), gelegen te Aartrijke langs de 'gravier' van Aartrijke naar Torhout (thans

Aartrijksestraat), vlakbij de toenmalige pastorie. Vóór 1880 wijzigde de herbergnaam in 'De Nieuwstad'. Henri Puttevyn hield in 1880 de herberg open ⁽¹⁸⁾.

6. *Herberg De Maubeke (Aartrijke)*. - Deze herberg was gelegen aan het kruispunt van de Moubekestraat en de Aartrijksestraat (C753b en c) en stond op cijnsgrond toebehorend aan de kinderen Jan Versyck. De herberg werd verhuurd aan Karel Ampe voor 150 frank per jaar. Hoe Henri Nevejan deze herberg in zijn bezit kreeg, is onduidelijk ⁽¹⁹⁾.

Henri Nevejan, brouwer in Sint-Amand?

Aan de lijst van herbergen van Henri Nevejan kunnen we ten slotte ook nog de herberg en brouwerij van Sint-Amand op het dorpsplein van Aartrijke toevoegen. Wel was Henri Nevejan hier geen eigenaar, doch enkel huurder.

De herberg Sint-Amand, met de bijbehorende gelijknamige brouwerij, was een van de oudste en meest aanzienlijke etablissementen van Aartrijke. Tijdens het ancien régime vervulde de herberg zowat de functie van gemeentehuis *avant-la-lettre*. Zeer merkwaardig is dat de brouwerij na het midden van de 19e eeuw bekend stond onder een andere naam, nl. De Haan, terwijl de naam Sint-Amand toen blijkbaar alleen nog op de herberg sloeg. Dit blijkt uit een notariële akte van 1863, waarin we de volgende beschrijving aantreffen: "eene brouwerij genaemd den haen, met herberg St. Amand, bevattende woonplaets, kamer, twee vauwten, twee kelders en keuken, peerde koey en zwijnstallen, scheure, wagenhuis, bakoven, houtlogie, vertrek, pompe, met nog een huis van oosten aen de Brouwerij, nog een vertrek en houtstal in den

zuid-oosthoek van het hovenierhof en de hoeveelheid van tweeenvijftig aren zesentachtig centiaren erf onder bebouwd grond, boomgaert en hovenierhof, (...) gekend bij kadasterplan Sectie B nummers 1250, 1251, 1252, 1253 en 1254.”⁽²⁰⁾

In diezelfde akte vinden we ook een interessante, summier inventaris van het ambachtelijke “brouwhalm stoffeerende en bekleedende de Brouwerij (...) zoo als ketels met boensels, de kuyp met loozen boom, koelbak, tragter, zetten en schoppen, de roosters der vieringen, tonnen, vaten, kasten, hoppebakken, goten en kantieren, immers alles tot het bierbrouwen gebruikelijk”.

Tot 1875 stond E.(mile) Vernimme in de jaarlijkse *Almanach* van de Belgische nijverheid vermeld als brouwer in Sint-Amand ⁽²¹⁾. Hij was een zoon van Francis Vernimme en Rosalie Boone, wolhandelaars en veeslachters uit Brugge en eigenaars van Sint-Amand. In hetzelfde jaar, op 1 mei 1875, werden de herberg en de brouwerij, samen met de bijbehorende gronden, in huur gegeven aan Henri Nevejan voor een termijn van drie, zes of negen jaar ⁽²²⁾. Hij betaalde hiervoor een jaarlijkse huur van 750 frank, op te splitsen als volgt:

- herberg Sint-Amand	335,-fr.
- brouwerij	150,-fr.
- ca. 1 ha. boomgaard, hovenierhof en zaailand	265,-fr.

Zou Henri Nevejan waarlijk ook gebrouwen hebben in Sint-Amand? Hoogst waarschijnlijk niet. Hij had immers nog maar drie of vier jaar voordien zijn gloednieuwe brouwerij De Leeuw in gebruik genomen! Door Sint-Amand in huur te nemen deed hij evenwel een handige commerciële zet:

1. Hij belette dat er een nieuwe brouwer in Sint-Amand kwam. Een potentiële plaatselijke concurrent werd zodoende uitgescha-

keld. Voortaan bleven er te Aartrijke nog maar twee brouwers in koers: hijzelf en Leopold Adriaens van het Roodhuis ⁽²³⁾.

2. Terzelfdertijd verruimde Henri Nevejan zijn afzetmogelijkheden. Hij kon zijn bier voortaan ook slijten in Sint-Amand en wellicht ook in een reeks 'verplichte' en 'eigen' herbergen van Sint-Amand. Enkel twee 'eigen' herbergen zijn met naam gekend gebleven: De Teele, waar Joseph Lagae estaminet en winkel hield (B1264, 1266 en 1267) en Molendorp, uitgebaat door Charles Pollin (B1394e, 1394d en 1396a).

Op 15 maart 1877 lieten de kinderen Vernimme Sint-Amand openbaar verkopen. Het hoogste bod kwam verrassend van de Kerkfabriek van Aartrijke die niet minder dan 27.700 frank veil had voor deze aankoop. Met de schrijfkosten inbegrepen bedroeg de koopsom zelfs 33.198,83 frank, wat voor die tijd toch wel een zeer aanzienlijk bedrag was. Bovendien bleek dat het de Kerkfabriek uitsluitend om de grond te doen was. De enige bedoeling was inderdaad om alle bestaande gebouwen af te breken en zodoende de bouw van de nieuwe kerk en de gewenste uitbreiding van het aanpalende kerkhof mogelijk te maken! Voor Henri Nevejan, die overigens lid van de Kerkraad was, was er aanvankelijk geen vuiltje aan de lucht: de Kerkfabriek maakte geen haast met haar plannen en liet het bestaande huurcontract gewoon doorlopen. Het brouwalaam werd buiten de veiling gehouden en werd mogelijks door de familie Vernimme verkocht aan Henri Nevejan of een andere geïnteresseerde brouwer. Wel moest Henri Nevejan tijdens diezelfde veiling op 15 maart 1877 met lede ogen aanzien dat Molendorp en De Teele aan zijn neus voorbijgingen: De Teele werd toegewezen aan de Aartrijkse landbouwer Leopold Eckman, Molendorp kwam in handen van de rechtstreekse concurrentie, met name Leopold Adriaens van het Roodhuis.

Het dramatische einde van Henri Nevejan.

In 1880 gebeurt er iets zeer eigenaardigs. Henri Nevejan verkoopt totaal onverwachts zijn brouwerij en al zijn eigendommen en hij verlaat voorgoed Aartrijke. De redenen voor dit plotselinge vertrek, nauwelijks negen jaar na de oprichting van de nieuwe brouwerij, zijn niet erg duidelijk. Volgens de overlevering zouden financiële moeilijkheden hebben geleid tot de verkoop van de brouwerij ⁽²⁴⁾. Verschillende elementen wijzen inderdaad in die richting, maar daarnaast kunnen ook andere factoren, andere motieven een rol hebben gespeeld. Het beste is wellicht om de feiten, voor zover ons bekend, op een rijtje te zetten en een paar voorzichtige hypothesen naar voor te schuiven.

1. Op 1 januari 1880 leende Henri Nevejan 250 frank van Louis Tallier, burgemeester van Aartrijke, tegen een rente van 4 % ⁽²⁵⁾. Waarvoor hij dit geld nodig had, is niet bekend. Een tijdelijk cash-tekort? Of zat Nevejan serieus in financiële nesten?

2. Eind januari 1880 stelde Henri Nevejan zijn bierbrouwerij, woonhuis, herbergen en gronden publiek te koop. Hij deed hiervoor een beroep op het ambt van notaris Adolf Claeys uit Torhout ⁽²⁶⁾. Deze plaatste vanaf 30 januari in enkele regionale kranten een opvallende notariële aankondiging die ten overvloede werd herhaald: zes keer in de *Gazette van Brugge*, zes keer in de *Standaerd van Vlaenderen*, en niet minder dan tweeëntwintig keer in *La Patrie*. De aankondiging verscheen daarnaast ook nog in "eene der nieuwsbladeren van Thourout", vermoedelijk dus in de *Thourout-naer* ⁽²⁷⁾. Voor de kooplustigen werd bovendien een speciale veilings-brochure uitgegeven met uitvoerige informatie over de verschillende kopen. Deze brochure van acht bladzijden werd gedrukt bij de Torhoutse drukkerij van Heliodoor Delplace ⁽²⁸⁾.

BEKENDMAKINGEN.

OPENBARE VERKOOPING
VAN EEN SCHOON

WOONHUIS

BIERBROUWERY,

te Aertrycke,

HERBERGEN

EN
BOUWERVEN,

te
Aertrycke, Zedelghem en Lichtervelde.

De Notaris **CLAEYS**, te Thourout, zal op de hierna vastgestelde Ziddag overgaen tot de verkoop van :

Gemeente Aertrycke.

Koop 1. Een Woonhuis en Bierbrouwery, onlangs nieuw, binnen het dorp, met Aanhoorigheden en 19 A. 06 C. Erf.

Gebruikt tot 1 mei 1880 door M. Henri Nevejan-Baert.

Al het Brouwersgetuig over te nemen door den koper volgens 'aeraf vastgestelde pryzie.

Ingesteld 22,500 fr.

Koop 2. Eene Herberg, genaemd Sint-Antonius, met 5 A. 50 C. Erf.

Gebruikt met beide volgende koopen tot 1 mei 1880 aen 250 fr. 's jaers.

Ingesteld 4,500 fr.

Koopen 3 en 4. Twee partykens Bouwverf, 'eene groot 3 A. 30 C. en 't andere 3 A. 50 C., palende aen voorgaenden koop.

Ingesteld 2,225 fr.

Koopen 3, 3 en 4 zyn by accumulatie ingesteld op 7,525 fr.

Koop 5. De Herberg *de Postery* met 21 A 10 C. Erf.

Gebruikt door Desender tot 1 mei 1880 aen 260 fr.

Ingesteld 7,000 fr.

Koop 6. De Herberg *de Nieuwe Stad* met 2 A. 10 C. Erf.

Gebruikt door Puttewyn tot mei 1882 aen 125 fr. 's jaers.

Ingesteld 2,700 fr.

Koop 7. De Herberg *de Maubeke* op cysgrond, groot 2 A. 10 C., waeraf de cys onlicht 't jaer 1892.

Gebruikt door Karel Ampe aen 150 frank 's jaers.

Ingesteld 2,400 fr.

Gemeente Zedelghem.

Koop 8. De Herberg *de Zwaaen*, langs de kalyde van Aertrycke naer Zedelghem-statie, met 9 aren 40 C. Erf.

Gebruikt met volgenden koop tot mei 1881 aen 180 fr. 's jaers.

Ingesteld 4,300 fr.

Koop 9. Daerby een partyken Bouwverf, groot 8 aren.

Ingesteld 650 fr.

Koopen 8 en 9 zyn by accumulatie ingesteld op 5,050 fr.

Gemeente Lichtervelde.

Koop 10. De Herberg *den Gouden Arend*, dicht de statie, met 2 A. 34 C. Erf.

Gebruikt met volgenden koop door Jan Tommeleyn tot mei 1881 aen 300 fr.

Ingesteld 6,200 fr.

Koop 11. Partyken Bouwverf by voorgaende groot 2 A. 80 C.

Ingesteld 700 fr.

Koopen 10 en 11 zyn by accumulatie ingesteld op 7,050 fr.

Ziddag s

DEFINITIEVEN TOESLAG

te Aertrycke, in de herberg *St. Antonius*, op Dinsdag 23 Maert 1880, om 2 ure namiddag.

Titels, plans en voorwaerden, by M^cCLAEYS, te Thourout.

Alle inlichtungen te bekomen by M^vLAGAE, te Henke. (169)

Fig. 5.- Notariële aankondiging in de *Standaard van Vlaenderen*, 18 maart 1880.

De publieke veiling vond plaats in herberg Sint-Antonius op 24 februari (instel), 9 maart (toeslag) en 23 maart 1880 (definitieve overslag).

De resultaten waren de volgende:

GEMEENTE AARTRIJKE

Koop 1	Brouwerij De Leeuw en brouwerswoonst	22.500 fr.
Koop 2	Sint-Antonius	4.500 fr.
Koop 3	Partij bouwerf, palend aan koop 2	1.250 fr.
Koop 4	Partij bouwerf, palend aan koop 2	1.780 fr
Koop 5	De Posterij	7.025 fr
Koop 6	Rome	2.700 fr
Koop 7	De Maubeke (uit de veiling genomen)	

GEMEENTE ZEDELGEM

Koop 8	De Zwaan	5.050 fr
Koop 9	Partij bouwerf (geveild samen met koop 8)	

GEMEENTE LICHTERVELDE

Koop 10	De Gouden Arend	7.050 fr
Koop 11	Partij bouwerf (geveild samen met koop 10)	

TOTALE OPBRENGST 51.855 fr

In de koopvoorwaarden was bedongen dat de onroerende aanhoorigheden der brouwerij zoals ketels, bakken, pompen, fustage (d.i. de tonnen) enz. moesten worden overgenomen door de koper van lot één. De waarde van al dit alaan werd ingevolge een schatting of "prijzij" vastgesteld op 13.232 frank, zodat de totale opbrengst voor Henri Nevejan uiteindelijk 65.087 frank bedroeg.

3. Na de verkoop van zijn eigendommen bleef Henri Nevejan wel nog gedurende één jaar vastzitten aan de huur van Sint-Amand. De tweede driejaarlijkse huurtermijn liep immers maar ten einde op 1 mei 1881. Na deze datum verhuurde de Kerkfabriek Sint-

Amand aan herbergier Longinus Vanden Bussche en vanaf 1 november 1886 voor een termijn van telkens één jaar aan herbergier en vlashandelaar Louis Clement. Deze laatste betaalde een huur van nog slechts 250 frank. Zijn laatste huurcontract eindigde vermoedelijk op 1 november 1890 ⁽²⁹⁾. Korte tijd nadien, wellicht tijdens het voorjaar van 1891, werd de bouwvallige (?) herberg en brouwerij Sint-Amand gesloopt ⁽³⁰⁾. Op het vrijgekomen terrein kwam in 1897-1900 het voorste deel van de nieuwe kerk, en met de rest van de grond werd het kerkhof uitgebreid tot aan de Engelstraat. Interessant om weten: zeker nog tot aan de Eerste Wereldoorlog stond de Engelstraat, die het dorpsplein ter hoogte van Sint-Amand verbond met het gehucht De Engel, bekend als de Brouwerijstraat ⁽³¹⁾.

4. Op 1 mei 1880 verliet Henri Nevejan samen met zijn echtgenote en zeven kinderen Aatrijke. Volgens de overlevering klampten de kinderen zich vast aan het smeedijzeren hekken voor de brouwerij, toen ze moesten verhuizen ⁽³²⁾. Ook het dienstpersoneel moest natuurlijk het huis uit. In de bevolkingsregisters staan twee dergelijke personen vermeld: Joannes Maes (°Aatrijke, 1832), "dienstbode", en Juliana Vandenberghe (°Ardoorie, 1839), "dienstmeid". Toeval of niet, maar beiden traden nog geen drie weken later in het huwelijk, overigens niet met elkaar maar tóch op dezelfde dag, nl. 19 mei 1880. Een tweede dienstmeid, Romania Libeer (°Staden, 1851), had reeds in 1871 Aatrijke opnieuw verlaten ⁽³³⁾.

Het gezin Nevejan-Baert verhuisde naar Esen. Vermoedelijk namen ze hun intrek bij vader Louis Nevejan ⁽³⁴⁾. De familiale toestand te Esen kan mogelijks mee helpen verklaren waarom Henri Nevejan naar zijn 'roots' terugkeerde: zijn vader was intussen reeds 78 jaar oud en stond na het overlijden van zijn zoon Leopold (brouwer!) in 1876 en van zijn vrouw Emilie Syoen in 1878 hele-

maal alleen voor de zaak ⁽³⁵⁾. Een handje hulp kon hij dus best gebruiken. Logisch dus om te veronderstellen dat Henri Nevejan meteen opnieuw aan de slag kon als brouwer in de ouderlijke brouwerij Sint-Henricus! Echter niet voor lang...

5. Nieuwe dramatische wending : op 23 juli 1881 kwam Henri Nevejan te overlijden. Oorzaak onbekend. Hij was op dat ogenblik 41 jaar oud en liet een weduwe na, 36 jaar oud, en zeven kinderen tussen 15 en 4 jaar oud. Zou ziekte eventueel de verklaring kunnen vormen voor het vertrek van de familie Nevejan uit Aartrijke? Een groot vraagteken. Een half jaar later, op 21 februari 1882, stierf ook vader Louis Nevejan ⁽³⁶⁾. Het rechtstreekse gevolg was dat de brouwerij Sint-Henricus, het bijbehorende brouwershuis en een reeks afhankelijke herbergen en grondbezittingen te Esen, Vladslo, Merkem en Hooglede onder de veilinghamer kwamen. De openbare verkoop vond plaats, zoals reeds vermeld, op 16 mei 1882. Aloïs Costenoble, afkomstig uit Oudenburg, werd de nieuwe brouwer in Sint-Henricus ⁽³⁷⁾.

6. Na deze reeks dramatische gebeurtenissen beleefde het gezin van weduwe Maria Baert nog moeilijke tijden. Het gezin verhuisde eerst naar Diksmuide, maar op 25 augustus 1885 trok Maria Baert helemaal alleen naar de hoofdstad, wellicht in financiële nood verkerend. Zij kwam immers in Sint-Joost-ten-Node terecht als *servante* (dienstmeid) in het huishouden van een zekere Adolphe Gauchez, *propriétaire*. Op dit adres (Maria-Theresiastraat 39) waren overigens nog vijf andere dienstmeiden en een dagloonster ingeschreven ⁽³⁸⁾. Vier jaar later, op 4 september 1889, verhuisde zij naar de Kiekenmarkt 36 (hartje Brussel, vlakbij de Beurs), waar een zekere Ambroise Briers een grote boter- en kaashandel uitbaatte. Zij kon er aan de slag als kassierster en boterhandelaarster. Reeds na twee jaar hield zij het er voor bekeken. Op 23 september

Fig. 6.- Neogotisch grafmonument van het gezin Nevejan-Syoen en kinderen op het kerkhof van Esen (opname okt. 1999).

1891 verhuisde zij naar de Froissartstraat 18 te Etterbeek (nabij het Jubelpark), op 11 maart 1907 ten slotte naar de Koninklijke Sinte-Mariastraat 34 te Schaarbeek. Daar zou het spoor naar Maria Baert nog verder moeten gevolgd worden ⁽³⁹⁾.

Wat er intussen met de kinderen gebeurde, is een onduidelijk verhaal. Na het vertrek van hun moeder in 1885 bleven de kinderen nog enkele jaren in Diksmuide wonen, mogelijks bij familie ⁽⁴⁰⁾. De jongste vier kinderen, Helena, Emile, Margareta en Florent, volgden hun moeder op 7 oktober 1893, dus acht jaar later, naar Etterbeek. De oudste drie, Joseph, Maria en Leopold, hadden Diksmuide reeds vroeger verlaten naar aanleiding van hun huwelijk. Met uitzondering van Leopold en misschien ook Joseph vestigden alle gezinsleden zich uiteindelijk in het Brusselse ⁽⁴¹⁾.

Eén van Henri Nevejans kleinkinderen verwierf later nog nationale bekendheid, met name Yvonne Nevejan (Gentbrugge, 1900 - Else-ne, 1987), dochter van Joseph Nevejan en echtgenote van ene baron Feyerick (Brussel). Zij studeerde in de jaren twintig aan de Universiteit van Gent en werd *Master of Arts* in de sociale en politieke wetenschappen aan de *New York State University*. Bij haar terugkeer, in 1928, ging ze als inspectrice in dienst van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (N.W.K.). Later werd ze assistente van de directeur en vertoefde regelmatig voor opleidingen en vergaderingen in het buitenland (Duitsland, Roemenië en Zweden). Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog, in 1940, kwam ze aan het hoofd van het N.W.K. Als directeur kon ze het organisme vrijwaren van elke inmenging van de bezetter en wist het met deze onafhankelijkheid ten dienste te stellen van door de nazi's opgejaagde families. Zo richtte ze vanaf 1942, in samenwerking met joodse verzetslieden van het C.D.J. (Comité de Défense des Juifs, Comité voor de Verdediging van de joden),

centra op met het doel joodse kinderen in België te verbergen in tehuizen voor herstellende kinderen met familiale problemen. Ze ontving van valschermspringers die uit Londen kwamen, goud en diamanten om nazi's om te kopen en hen zo het zwijgen op te leggen. Op die wijze kon ze duizenden joodse kinderen redden van een gewisse dood in een Duits concentratiekamp. Voor dit uitermatig moedige werk werd ze na de oorlog overladen met eerbewijzen in binnen- en buitenland. In 1996 gaf De Post een postzegel met haar beeltenis uit als blijvend eerbetoon aan Yvonne Nevejan ⁽⁴²⁾.

Fig. 7.- Postzegel met portret van Yvonne Nevejan (1900-1987), uitgegeven op 4 mei 1996 in de reeks "Europa. Beroemde Belgische vrouwen".

*

* *

In het derde en laatste deel van de *Geschiedenis van de brouwerij De Leeuw te Aartrijke* zullen we de periode van 1880 tot 1916 behandelen. Items die aan bod zullen komen, zijn o.a. de familie Depuydt, de modernisering van de brouwerij, het wedervaren tijdens de Eerste Wereldoorlog, de herbestemming tot bierdepot en de studentenclub Die Saxnote. - Afspraak in een volgend nummer van *Zilleghem*.

Met dank aan Josef DEPUYDT (Aartrijke), Kris HERTELEER (De Dolle Brouwers, Esen), Jos NEVEJAN (Poelkapelle), Christi-

an RYCKAERT (notaris Torhout), Pierre VAN HOVE (notaris Brugge), Paul VANNESTE (De Gouden Boom, Brugge) en P. VINCKIER (pastoor Aartrijke).

Noten:

- (1) Provinciaal archief, Notulen van de Bestendige Deputatie, 31 aug. 1871, nr 80. Het bewuste aanvraagdossier met nummer 50.701 zou in principe moeten terug te vinden zijn in de reeks 'bâtisses' van de 3de Afdeling (bewaard in het Rijksarchief te Brugge), maar ontbreekt. In het gemeentearchief van Aartrijke vonden we twee korte verwijzingen naar dit dossier: zie R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 81, Agenda briefwisseling 1871-1877, nr. 160 (10 juni 1871) en nr. 240 (6 sept. 1871).
- (2) Kadaster Brugge, Mutatieschetsen Aartrijke, 1872, nr. 6.
- (3) Kadaster Brugge, Kadastrale legger Aartrijke, art. 419.
- (4) Johan BRAET, *Geschiedenis van de brouwerij De Leeuw, deel I*. - In: *Zilleghem*, jg. XX, nr. 3, sept. 1999, p. 105.
- (5) *Récensement général des industries et des métiers (31 octobre 1896)*, Brussel, 1900, dl. I, p. 38: Aartrijke telde één *brasserie* en één *brasserie-malterie*.
- (6) Henri TARLIER (ed.), *Almanach du Commerce et de l'Industrie de Belgique*, Brussel, 1873, p. 4. Over het unieke belang van deze bron: zie R. GOBYN, *De 'Almanach' en de 'Annuaire du Commerce et de l'Industrie de Belgique' : hun betekenis voor het sociaal-economisch onderzoek van het platteland en de kleine steden in de tweede helft van de negentiende eeuw : het geval Tielt*. - In: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, jg. IX, 1983, p. 49-59.
- (7) De idee dat de brouwerij door Henri Nevejan zou zijn gebouwd "met als gedachte een woonhuis te bouwen", wijzen wij van de hand. Zie Ronald MISSINE, *Geschiedenis of monument te Aartrijke: de brouwerij De Leeuw*, 1988, p. 10.
- (8) De referentie is vermeld onder noot 28.
- (9) Frank BECUWE, *Het mout- & brouwhuis De Snoek: mouten en brouwen in de 19de eeuw*, p. 52.
- (10) R.A.B., Gemeentearchief Aartrijke, inv. nr. 83, register briefwisseling 1881-1887, nr. 1048, 10 september 1887.
- (11) De gegevens in dit overzicht zijn hoofdzakelijk geput uit de notariële verkoopakte en een verkoopbrochure, gedrukt en uitgegeven n.a.v. de

- openbare verkoop van de brouwerij in 1880. Zie voetnoot 26 en 28.
- (12) Johan BRAET, *Geschiedenis van de brouwerij De Leeuw, deel I.* - In: *Zilleghem*, jg. XX, nr. 3, sept. 1999, p. 101-102 en voetnoot 44.
 - (13) R.A.B., Notariële minuten Edouard J. A. Jacques (Brugge), 1870, nr. 5010, verkoop 31 december 1870.
 - (14) De koopakte werd verleden op 25 november 1872 voor notaris Fraeys te Brugge.
 - (15) De koopakte werd verleden voor notaris August Joseph Lagae uit Heule. De repertoria en minuten van deze notaris bevinden zich bij notaris Luc De Mûelenaere te Gullegem, doch bij navraag blijken de minuten van 1872 te ontbreken.
 - (16) Notariaat Pierre Van Hove (Brugge), Notariële minuten Camiel Kerkhofs (Brugge), 1876, nr. 1597, verkoop 6 mei 1876; R.A.B., Notariële minuten Hyppolite Van Sieleghem (Brugge), 1862, nr. 14, verkoop door Eduard Vandewalle, winkelier te Aartrijke, aan Karel Roelandt op 6 mei 1862.
 - (17) Archief van Bruggen en Wegen, Rooilijnplan van de doortocht van Aartrijke, opgemaakt op 27 juni 1905 door de Ingenieur van Bruggen en Wegen, goedgekeurd als bijlage bij het K.B. van 11 juni 1906. Dit archief wordt thans beheerd door de Regiepost Brugge (Koning Albert I-laan, 293), ressorterend onder de Administratie Wegen en Verkeer van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
 - (18) Notariaat Chr. Ryckaert (Torhout), Minuten van notaris Theodore Toortelboom (Ichtegem), 1977, nr. 69, verkoop 11 mei 1877.
 - (19) Eigenaardig is wel dat de verkoop van lot 7 (herberg De Maubeke) uit de openbare verkoop van 1880 werd genomen: alle gegevens betreffende deze herberg zijn woord voor woord uit de akte geschrap. Referentie: zie noot 26.
 - (20) Parochiearchief Aartrijke, Akte van openbare verkoop voor notaris Karel Lebrun (Brugge) van onroerende goederen uit de nalatenschap van Jacobus Boone en Joanne Therese Vanmaele, 7 mei 1863.
 - (21) Henri TARRIER (ed.), *Almanach du Commerce et de l'Industrie de Belgique*, Brussel, 1875.
 - (22) Parochiearchief Aartrijke, Akte van openbare verkoop voor notaris René Fraeys (Brugge) van goederen te Aartrijke ten behoeve van de Kerkfabriek van Aartrijke, 15 maart 1877. Zie ook Jules POLLET, *Bijdragen tot de geschiedenis van Aartrijke 1740-1814*, p. 190.
 - (23) Leopold Adriaens, afkomstig uit Zedelgem, was brouwer in het Roodhuis van 1873 tot 1902.
 - (24) Zie Josef DEPUYDT, *Het gezin Depuydt-Decoster.* - In : *Het oorlogs-*

dagboek van Jules Depuydt: Aartrijke 1914-1918, p. V: "Laatstgenoemde (= H. Nevejan) was blijkbaar in financiële moeilijkheden gekomen en had de brouwerij moeten verkopen."

- (25) G.A. Zedelgem, Aanwinsten 1998, Familiearchief Tallier, Schuldbekentenis van Henri-Nevejan-Baert aan Louis Tallier, 1 januari 1880.
- (26) Notariaat Chr. Ryckaert (Torhout), Minuten van notaris Adolf L. H. Claeys (Torhout), akte van openbare verkoop 24 februari 1880 (instel), 9 maart 1880 (toeslag), 23 maart 1880 (definitieve overslag).
- (27) *Gazette van Brugge*, jrg. 87, nr. 13, 16, 19, 22, 25 en 31; *De Standaard van Vlaenderen*, jrg. 67, nr. 20, 22, 23, 24, 27 en 33; *La Patrie*, jrg. 33, nr. 30, 31-32, 35, 40, 42, 45-46, 48, 49, 52-53, 55, 58, 61, 62, 64, 65, 66-67, 73-74, 75, 76, 77, 80-81, 82; wij vonden nergens een raadpleegbaar exemplaar van het *Burgerwelzijn* of van de *Thouroutenaer*.
- (28) *Openbare verkooping van een woonhuis en bierbrouwerij, herbergen en bouwerven te Aartrijcke, Zedelghem en Lichtervelde*, Torhout, Heliodoor Delplace, 1880, 8 p. (11 x 17,5 cm). Een exemplaar van deze brochure is nog in het bezit van de heer Josef Depuydt (Aartrijke).
- (29) Parochiaal archief Aartrijke, Notulen van de Kerkraad, 5 sept 1886, 3 okt. 1886 en 1 juni 1890, 1 maart 1891, 5 april 1891. Zie ook Jules Pollet, *o.c.*, p. 190. Jules Pollet vergiste zich wel van datum: Sint-Amand kan niet gesloopt zijn op 7 juli 1889, aangezien Louis Clement nog op 1 juni 1890 werd verzocht om de woning ten laatste tegen 1 mei 1891 te verlaten. Anderzijds staat vast dat de sloping plaatsvond vóór de zitting van 5 april 1891. In de notulen van deze zitting lezen we immers: "Daar het deel waarmede het oud kerkhof vermeerderd is geweest, leege ligt (...)".
- (30) Wellicht was het omvangrijke gebouwencomplex van Sint-Amand in de loop van de 19e eeuw enigszins in verval geraakt. In een verslag over de vergroting van het kerkhof, opgemaakt op 23 april 1889 door de Provinciale Geneeskundige Commissie, is sprake van "une maison, une écurie et remise, *tombant de vétusté*" (Parochiaal archief Aartrijke, Notulen van de Kerkraad 1852-1921, p. 105).
- (31) G.A. Zedelgem, Notulen van de Gemeenteraad Aartrijke, 20 juni 1913.
- (32) R. MISSINE, *o.c.*, p. 23.
- (33) G.A. Zedelgem, Bevolkingsregisters Aartrijke, telling 1867, dl. 2, f° 295; 1880-1890, dl. 2, f° 310.
- (34) Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden de bevolkingsregisters van Esen vernietigd, zodat niet meer te bewijzen is dat zij wel degelijk in het ouderlijk huis hun intrek namen.
- (35) S.A. Diksmuide, Registers van de Burgerlijke Stand (afschrift van het

- exemplaar van de griffie van de rechtbank van eerste aanleg), 1876, akte nr. 40 (9 mei 1876); 1878, akte nr. 28 (8 maart 1878).
- (36) Ibidem, 1881, akte nr. 65 (23 juli 1881); 1882, akte nr. 40 (22 februari 1882).
- (37) Johan BRAET, *Geschiedenis van de brouwerij De Leeuw, deel I*. - In: *Zilleghem*, jrg. XX, nr. 3, sept. 1999, p. 97 en p. 114, noot 41.
- (38) G.A. Sint-Joost-ten-Node, Bevolkingsregisters, telling 1876, dl. 38, f° 4. Eén van de andere dienstmeiden, ingeschreven op dit adres, was een zekere Eugenie Baert (°Petegem, 1838). Zij stond er al sinds 1874 ingeschreven. Wellicht een familielid van Maria Baert?
- (39) S.A. Brussel, Bevolkingsregisters, telling 1876, dl. S4, f° 653 en telling 1890, dl. S7, f° 1380; G.A. Etterbeek, telling 1890, dl. 89, f° 149; G.A. Schaarbeek, onvolledige informatie verkregen van de Bevolkingsdienst. Ingevolge een brand van het gemeentehuis op 17 april 1911 zijn alle oudere Schaarbeekse bevolkingsregisters van vóór die datum vernield.
- (40) Vier kinderen Nevejan werden op 7 oktober 1893 ingeschreven in de Etterbeekse bevolkingsregisters, “komende van Dixmude”. Het precieze adres te Diksmuide is niet meer te achterhalen, aangezien de bevolkingsregisters van Diksmuide tijdens de Eerste Wereldoorlog werden vernietigd.
- (41) Joseph (°1866) woonde na zijn huwelijk (met wie?) wellicht in Gentbrugge, immers daar werd zijn dochter Yvonne geboren op 15 november 1900. Leopold (°1868) huwde kerkelijk op 3 januari 1891 te Oostende met een zekere Damida Pilaeis (°Oostende, 9 febr. 1870), en dit bij haar thuis ... wegens stervensgevaar van de bruid! (Zie: V.V.F. Oostende, computerbestand ARIADNE) Later zou hij naar Antwerpen getrokken zijn. Maria (°1867) huwde ca. 1888 met de Zwitser Felix Stüder, gemeentebeambte. Het paar woonde eerst te Brussel (Oude Graanmarkt 12, op een boog-scheut van de Kiekenmarkt), vanaf 30 december 1893 in Schaarbeek.
- (42) Informatie overgenomen uit de uitgiftefolder van De Post. De tekst van deze folder is gebaseerd op gegevens verstrekt door J. Feyerick, zoon van Yvonne Nevejan.

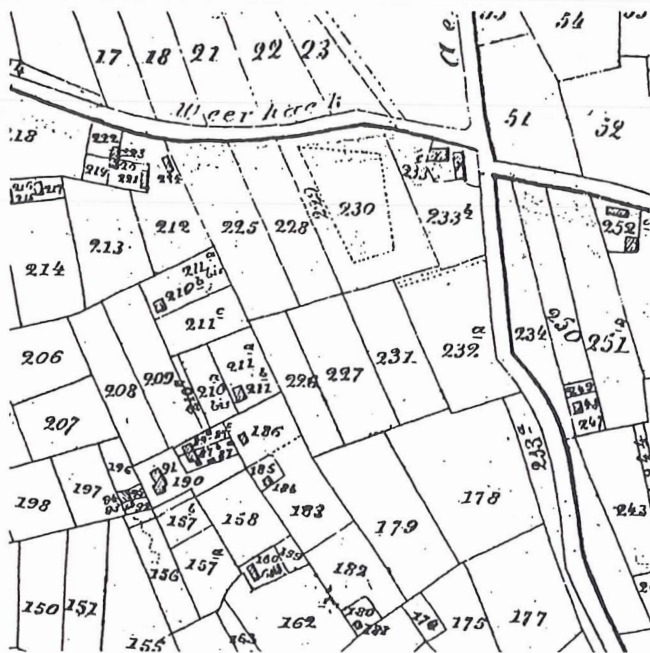
DE STEENBAKKERIJ VAN HET MAANTJEVELD 1906-1914

Noël Denolf

Steenbakkerijen of steenovens waarover oudere mensen soms nog spreken, rezen rond de voorbije eeuwwisseling her en der uit de grond in Zedelgem en omliggende gemeenten¹. Op 8 mei 1906 deed Louis Denoo (geboren te Zedelgem op 11 februari 1880) een aanvraag bij het gemeentebestuur om een steenbakkerij op te richten op de wijk Maantjeveld. Louis Denoo was gehuwd met Juliette Deslijpere (geboren te Torhout op 7 augustus 1870). Op 11 juni 1906 keurde de gemeente de aanvraag goed en de 11de juli 1906 gebeurde dit op provinciaal vlak, mits het naleven van de nodige veiligheidsnormen. Die hielden in dat minstens op 5 meter afstand van de aanpalende percelen klei gestoken mocht worden en dat voor de bouw van de ovens een afstand van 10 meter in acht genomen moest worden.

De steenbakkerij bevond zich op het Maantjeveld en bezette de perceelnummers A 178a, A233c2. Het woonhuis werd op perceel A233b2 gebouwd. Het eerste stuk grond werd door Juliette Deslijpere gekocht van Pieter Bertin op 15 maart 1906.

Verder kocht Louis Denoo op 17 februari 1909 grond aan van Joanna Bertin, weduwe van Jan Benoot. Op 25 juni 1911 werden de percelen verworven die zuidoost paalden aan Pieter Bertin, zuidwest Eduard Decock, noordoost aan Jan Kyndt, Leonard De-loose en Josef Decherf.

Een kadastrale kaart van ± 1906 hebben we niet gevonden. Om de ligging van de steenbakkerij te situeren behelpten we ons met de kaart van P.C. Popp (1845): de noord-zuid lopende weg is de huidige Diksmuidse Heirweg; de oost-west lopende weg is de huidige Snellegemsestraat. De steenbakkerij moet (gedeeltelijk?) gelegen hebben op de percelen 178 en 233. De huidige straat 'Maantjeveld' volgt de scheidingslijn tussen de percelen 233, 178, 179 en 232a, 231, 227 en 226.

In 1910 was de steenbakkerij volop in bedrijf. Een kwitantie in bijlage verwijst naar haar activiteiten. De kwijting vermeldt 4710 stenen voor de som van 77,25 fr en dit voor rekening van Edward Rammandt (gehuwd met Rosalie Dejaeghere, beter gekend onder de naam Lietje Rammandt). Het was mevrouw Désiré Denolf die het documentje ondertekende. Désiré Denolf is in Zedelgem komen wonen in 1907, precies door de steenbakkerij waar hij als 'voorman' aangesteld was.

Foto genomen circa 1912. Van l. nr r.: Theophiel Degrande, René Denolf, Jules Denolf, Edmond Denolf, August Daenekindt, August Deketelaere (of de Zwartten Daane), Bernard Daenekindt, ???.

Op 27 juli 1906 legde Jan Kyndt (uitbater van de herberg "De Paraplu"⁽²⁾) klacht neer wegens schade aan zijn plantenkwekerij. Louis Denoo moest daarop zijn vlaken verhogen om zoveel mogelijk rook te weren (brief van de provincie).

Op 11 september 1914 arriveerde te Zedelgem een regiment Belgische oorlogsvrijwilligers. De mannen werden hartelijk onthaald en vonden onderdak in de barakken van de steenoven op het Maantjeveld. Bij het heen en weer lopen in de duistere steenbakkerij liep de negentienjarige Valentin Lebon, Groene Jager uit Gilly bij Charleroi (Rue Fosse du Moulin), ongelukkigerwijs op een bajonet. Dezelfde nacht werd hij nog geopereerd, maar verlostte zichzelf uit zijn lijden ⁽³⁾. De volgende morgen werd hij begraven. De plaats werd door pastoor Ronse in zijn dagboek niet vermeld. Gedurende de Eerste Wereldoorlog viel de steenbakkerij echter stil. Gronden en woonhuis werden op 3 maart 1919 aan August Rosseel verkocht. Dit betekende het einde van de negenjarige geschiedenis van de steenoven.

De klei zat daar nochtans maar op geringe diepte. Alles gebeurde er manueel: zowel het delven van de klei als het kneden tot een bruikbare massa. Het grondwater dat men nodig had om de specie te verzachten werd bovengehaald met een pomp met vliegwiel. De waterput moet nog ergens op het terrein te vinden zijn, maar dan waarschijnlijk opgevuld met allerlei afval. Als de stenen uit de vormen gehaald werden, plaatste men ze in lange rijen met de gewenste tussenruimte om te kunnen drogen. Dan werden de stenen gedekt met stromatten of vlaken om de zonnestralen en de wind tegen te houden. Anders kwamen er barsten in de vers gebakken stenen.

Afhankelijk van het weer werden de stenen na een zestal weken in 'klassen' (= klampen) gezet. Tussen elke twee lagen strooide men wat zand en maakte men wat luchtgaten om te verhinderen dat ze aan elkaar zouden bakken. Dan werden ze weer afgedekt.

Voor het bakken van de stenen werd eerst een voet gemaakt van oude stenen. De nieuwe werden erop geschikt met de nodige ruimte ertussen. Daarin stak men allerhande brandbaar materiaal. Tot de gewenste hoogte werd de stapel laag per laag opgebouwd. Als alles klaar was, bepleisterde men de zijanten met klei. Ten slotte werd de oven ontstoken. Na een tweetal weken, waarbij een temperatuur van 1100° C werd bereikt, liet men de oven uitdoven en kon men de gebakken stenen verhandelen.

De meeste huisjes aan de Heirweg, daterende van de periode 1907-1914, werden met stenen van het Maantjeveld opgetrokken. Vele jaren later kon je nog steeds de plaats onderscheiden waar ooit de klei gestoken werd. Als het in de winter genoeg geregend had en er trad een periode van harde vorst in, kon je op de ondiepe plassen schaatsen of glijden. Een tweetal jaren geleden is er op het vroegere terrein van de steenbakkerij een chalet gebouwd. Bij het grondwerk werd oud steenpuin bovengehaald. De kleur van de steen was wijnrood en z'n afmetingen bedroegen 22 bij 10 en 6,5 cm.

Noten:

1. Zie: A.NAERT, *De kleiverwerkende nijverheid in Torhout, Aartrijke, Eernegem, Ichtegem, Zedelgem/Veldegem: een historisch-archeologisch vooronderzoek*. Eernegem, eigen beheer, 1989 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL)
2. Over café "De Paraplu": zie G. CAPPON en N. DENOLF: *Op herbergbezoek in de wijk De Heirweg in Zedelgem in de 20ste eeuw*, Zedelgem, 1997. (Zie p. 23).
3. *Liber memorialis parochiae Zedelghem 1900-1920*. Aantekening van Fr.

Ronse op 11 september 1914.

In het overlijdensregister van de parochie Zedelgem schrijft hij:

“Anno Dni 1914, die 11 septembris, hic obiit Valentinus Lebon, natus in Charleroi-Gilly et ibi habitans, filius Petri Antonii et Mariae Catharinae Ghislain, natus 5 Maii 1895, aetatem habens viginti annorum et miles voluntarius qui heri hic advenit cum 2000 militibus ex nostris natione belli cum Germanis. Propriis armis accidentaliter vulneratus hic obiit munitus auxiliis Sae nostrae Religionis et hic fuit sepultus.

(W.g.) Fr. Ronse

Vertaald:

Op 11 september 1914 overleed hier Valentin Lebon, geboren in Charleroi-Gilly en daar wonende. Hij is de zoon van Petrus Antonius en Maria Catharina Ghislain, geboren op 5 mei 1895, twintig jaar oud en soldaat-vrijwilliger die hier gisteren aankwam met 2000 soldaten van ons oorlogsleger tegen Duitsland. Ongelukkig door zijn eigen wapen verwond overleed hij hier, gesterkt door de hulpmiddelen van Onze Moeder de H. Kerk en werd hier begraven.

INHOUD 20ste JAARGANG

Braet Johan	Geschiedenis van de brouwerij "De Leeuw" te Aartrijke (1854-1916) - Deel I	83
	Geschiedenis van de brouwerij "De Leeuw" te Aartrijke (1854-1916) - Deel II	133
Cappon Géry	Henrik Goes, herbergier te Zedelgem	117
Deceuninck Victor	De overlijdensregisters 1803-1900 van de parochie Zedelgem	24
Decock Roland	Vuurlepels en blaaspipen	39
Denolf Noël	De steenbakkerij van het Maantjeveld (1906-1914) ..	157
Denys Bertrand	Guido Gezelle en zijn Loppemse relaties: - Savina van Caloen- de Gourcy	4
	- Joseph van Caloen	47
	- Ernest en Lodewijk van Caloen	57
	- Pastoor Conrad Wyseur	60
	Twintig jaar Heemkundige Kring te Zedelgem (1979-1999)	125
	Van de "Heren van Zedelgem" die naar Wingene trokken	129
Kyndt Eddy	De familie Segaert	77
Pollet Jules	Hoppelteelt te Aartrijke	120

